

Posejdon w romansach epoki Komnenów

Maksymilian Mikuła | Uniwersytet Łódzki
<https://orcid.org/0000-0002-1897-2276>

Streszczenie

Słowa kluczowe:
Posejdon, *Drosilla*
& *Charikles*, *Rodante*
& *Dosykles*, *Hysmine*
& *Hysminiasz*,
dynastia Komnenów

W swoim artykule autor bada, jak w romansach powstałych w epoce Komnenów przedstawiony został grecki bóg Posejdon. Autor analizuje trzy z czterech powstałych w tym okresie romansów: *Drosillę* i *Chariklesa* Niketasa Eugenianos, *Rodante* i *Dosyklesa* Teodora Prodrmosa oraz *Hysmine* i *Hysminiasza* Eustathiosa Makrembolitesa. Tekst rozpoczyna się od krótkiego przybliżenia historii oraz części cech tego gatunku literackiego. Autor porusza również problematykę nazwy gatunku. W dalszej części pracy badacz analizuje kolejne fragmenty wyżej wymienionych romansów, porównując je z dziełami antycznymi, w których występuje grecki bóg morza. Tym samym rekonstruuje on wizerunek bóstwa przedstawiony w romansach epoki Komnenów. Jednocześnie bada, jaką rolę Posejdon pełni w tych utworach literackich. Szczególnie ważną częścią artykułu jest omówienie stosunku Posejдона do tytułowych bohaterów w analizowanych utworach.

Poseidon in the Novels of the Comnenian Era (Summary)

Keywords:
Poseidon, *Drosilla*
& *Charikles*, *Rodante*
& *Dosikles*, *Hysmine*
& *Hysminias*,
Comnenian dynasty

In the article, the author is looking into the image of the Greek god Poseidon in the novels written in the Comnenian era. The author analyzes three out of four novels written in that time: *Drosilla* and *Charicles* by Niketas Eugenianos, *Rodante* and *Dosikles* by Theodore Prodrmos, and *Hysmine* and *Hysminias* by Eustathios Makrembolites. The article starts with a brief introduction of the history and the characteristics of this literary genre, what is more the author raises the issues of its name. In the rest of the article the scholar analyzes consecutive chapters of the above-mentioned novels and comparables them to ancient works in which the Greek god of the sea appears. Thus, the author reconstructs the image of the deity portrayed in the novels of the Comnenian era. Simultaneously the author studies what is the role of deity in those texts. A particularly important part of the article is the analysis of Poseidon's attitude towards the title characters from *Rodante* and *Dosycles* as well as *Hysmine* and *Hysminias*.

Romanse powstałe w epoce Komnenów

W czasach panowania w Bizancjum trzech kolejnych cesarzy z dynastii Komnenów, Aleksego I, Jana II i Manuela I, w cesarstwie niezwykle silnie rozwijała się kultura, a zwłaszcza literatura. Jednym z wyrazów tego rozwoju kulturalnego było odrodzenie się w Bizancjum gatunku literackiego romansu. Gatunek ten powstał w antyku, jednak pierwsze dzieła mogące zostać do niego zaklasyfikowane powstały już w starożytności. Były to m.in. *Dafnis i Chloe* Longosa czy *Opowieść o Leukippe i Klejtofoncie* Achilleusa Tatiosa. Jednakże w okresie późnego antyku przestano pisać romanse. Nie zmienia to jednak faktu, że zarówno w starożytności, jak i w średniowieczu były one chętnie czytane (Beaton 1996: 12).

Problematyczna pozostaje kwestia nazwy tego gatunku literackiego. Użyta przeze mnie w tytule nazwa „romans” powstała w średniowieczu i wywodzi się z języka starofrancuskiego. Nadawana była ona dłuższym tekstom (najpierw pisany wierszem, później również zapisywanym prozą), których tematyka bazowała na treściach mitologicznych, historycznych lub fantastycznych (Gazda, Tynecka-Makowska 2006: 646). Zdaniem Sylwestra Dworackiego w starożytności miano stosować nazwy „opowiadanie miłosne”, „utwór” i „utwór dramatyczny” (Dworacki 2000: VI). Z kolei *Mała encyklopedia kultury antycznej* jako synonimy słowa „romans” podaje „nowela” i „powieść” (Piszczka 1988: 645)¹. Mając na uwadze ową problematykę, w swoim artykule synonimicznie stosować będę pojęcia „romans”, „utwór” i „powieść”.

W XII wieku w Bizancjum powstały cztery utwory będące przedstawicielami tego gatunku literackiego. Są to *Rodante i Dosykses* autorstwa Teodora Prodrmosa, *Drosilla i Charikles* Niketasa Eugenianos, *Hysmine i Hysminiasz* Eumathiosa Makrembolitesa oraz *Aristandros i Kallithea* Konstantina Manasses. Pierwsze trzy z nich dotrwały do naszych czasów w całości, zaś ostatni z nich zachował się jedynie we fragmentach². Utwory Manasses, Prodrmosa i Eugenianos pisane były wierszem, natomiast powieść Makrembolitesa prozą (Nilsson 2016: 40).

Romanse powstałe w czasach panowania Komnenów odznaczają się serią wspólnych cech gatunkowych. Jedną z nich stanowi podobna konstrukcja fabuły. W każdym z utworów głównymi bohaterami jest dwoje kochanków, kobieta i mężczyzna, których imiona znajdują się w tytułach tych dzieł. W miarę rozwoju fabuły przeżywają oni różnego rodzaju przygody, w czasie których zostają rozdzieleni. Jednakże na końcu biorą ślub. Inną ważną cechą romansów jest fakt, że ich akcja dzieje się w rzeczywistości przypominającej antyk. Świadczą o tym chociażby liczne nawiązania do zwyczajów,

¹ Patriarcha Focjusz (IX w.) w swoim dziele *Biblioteka* określał utwory należące do tego gatunku literackiego terminem *dramatikon* – *δραματικόν* (np. Photius 1960: 87, 66a; 94, 73b).

² Niektórzy uczeni mianem „protoromansu” lub „romansu” określają również *Epos o Digenisie Akritasie*. Jednak do naszych czasów nie zachowała się pierwotna wersja tego utworu, a jedynie późniejsze, różniące się między sobą redakcje. W każdym razie ani w redakcji z Escorial, ani w redakcji z Grotaferraty, czyli w redakcjach eposu powstałych w średniowieczu, nie występuje postać Posejdana.

kultury czy religii starożytnej Grecji (Agapitos 2010: 154; Beaton 1996: 56–57). Nic zatem dziwnego, że w romansach powstałych w epoce Komnenów wspomnianych jest kilkadziesiąt bóstw i herosów. Ich rola w omawianych utworach jest różna. Część z nich wzmiankowana jest jedynie na marginesie głównej narracji dzieł. Inne bóstwa mają realny wpływ na świat przedstawiony, w tym na losy tytułowych bohaterów³.

Jednym z bóstw obecnych na kartach romansów jest Posejdon. Bóstwo to wspomniane jest we wszystkich czterech powieściach powstałych w czasie panowania Komnenów, przy czym nie występuje w nich z równą częstotliwością. W *Drosilli i Chariklesie* znajduje się o nim tylko jedna wzmianka. Większą rolę bóstwo to odgrywa w *Rodante i Dosyklesie*. W utworze Prodrmosa imię Posejdona wymienione jest sześciokrotnie⁴. Natomiast w *Hysmine i Hysminiaszu* pojawia się ono 27 razy⁵. Z kolei w *Aristandrosie i Kallithei* wzmiankowany jest tylko raz, w jednym z przywoływanym w tym utworze mitów. Biorąc pod uwagę fragmentaryczny charakter utworu Manassesa, a także fakt, że wspomnianego mitu nie można osadzić w żadnym kontekście⁶, wyłączone ten romans ze swojej analizy. Tym samym w niniejszym artykule skupię się tylko na trzech romansach powstałych w XII wieku: *Drosilli i Chariklesie*, *Rodante i Dosyklesie* oraz *Hysmine i Hysminiaszu*⁷.

Posejdon w romansach epoki Komnenów

Pierwszy raz w utworze Prodrmosa Posejdon wspomniany jest w księdze IV, w hymnie błazna Satyriona. Pieśń ta, śpiewana na uczcie zorganizowanej przez satrapów Gobryasza i Artaksanesa, miała zapewnić rozrywkę zgromadzonym biesiadnikom. W kontekście artykułu nie interesuje mnie szczegółowa analiza samego hymnu⁸. Należy jednak wspomnieć, że centralną postacią utworu jest Słońce, wokół którego krążą cztery żywioły: woda, ziemia, ogień i powietrze. Jedna ze zwrotek pieśni poświęcona jest czterem bogom, stanowiącym alegorie czterech związanych z nimi żywiołów. Alegorią wody jest Posejdon (Bastick 2015: 93–94, 98–99), o którym

³ Ogólne informacje o pogańskich bóstwach greckich w romansach epoki Komnenów oraz o wzmiankach dotyczących starożytnego kultu odnaleźć można w artykule Florence Meunier (2012).

⁴ (Prodrmos 2020 IV, 260; V, 421–422; VI, 214; VIII, 102 i 117).

⁵ Jak obliczała Meunier, Posejdon wspomniany jest w utworze Makrembolitesa 26 razy (2012: 311.35). Informacja podana przez badaczkę jest jednak nieprawidłowa, gdyż imię boga wzmiankowane jest 27 razy (Makrembolites 2012 V 6.1; VII 6.2; 7.1; 8.1; 8.2; 9.3; 9.4; 10.5; 11.3; 12.2; 14.3; 15.2; 17.5; 17.7; 18.2; 18.5; VII 10.2; 13.3; IX 13.1; 13.5; 18.1; XI 7.1; 7.2; 20.1; 21.4; 22.3; 22.4).

⁶ Wspomniany fragment został przetłumaczony przez Elizabeth Jeffreys (Manasses 2012: 6.113).

⁷ W swoich badaniach korzystałem z następujących wydań utworów: *Rodante i Dosykles* (Marcovich 1992); *Drosilla i Charikles* (Burlon 2004); *Hysmine i Hysminiasz* (Marcovich 2001). Wszystkie cytaty z *Rodante i Dosyklesa* pochodzą z polskiego tłumaczenia Marcina Cyrulskiego (Prodrmos 2020); cytaty z *Drosilli i Chariklesa* pochodzą z polskiego tłumaczenia Katarzyny Gary (Eugenianos 2013); z kolei polskie cytaty z *Hysmine i Hysminiasza* są mojego autorstwa i powstały one na podstawie angielskiego tłumaczenia Elizabeth Jeffreys (Makrembolites 2012).

⁸ Doskonałej analizie hymnu Satyriona dokonała Jerome Bastick (2015).

napisano, że rozpościera „gładki grzbiet morza” (Prodrornos 2020: IV 259). Wzmianka ta sugeruje, że bóstwo to w utworze utożsamiane jest z wodą, stanowi jego ucieleśnienie i symbol⁹.

Kolejny raz Posejdon wzmiankowany jest w księdze V powieści, przy okazji przygotowań wojsk władcy miasta Pissa Bryaksesa do bitwy morskiej z armią barbarzyńskiego władcy Mistylosa. Bryakses, chcąc odebrać Mistylosowi zajęte przez niego miasto, które płaciło wcześniej Pissie daninę, wyrusza na czele swojej floty przeciwko barbarzyńcy. Dotarłszy do wybrzeży jego ziem, Bryakses zaczyna przygotowywać się do bitwy. Na początku władca Pissy wygłasza długą i płomienną przemowę do swoich ludzi, mającą zagrzać ich do walki. Po zakończeniu mowy bierze on w ręce dwa kielichy, jeden napełniony winem, a drugi wodą morską. Następnie podnosi je do góry, po czym zaczyna wylewać ich zawartość do morza, zwracając się jednocześnie z modlitwą do Posejdona:

Posejdonie – rzekł – i morskie bóstwa,
władco Posejdonie, królu morzowładco,
który wznosisz wysoko morze szerokie i wielkie
jednym ruchem swego trójzębu
i znów wzniecasz, i dławisz nawałnicę,
gnębiąc rozjuszone morze –
że tak powiem – berłem twojego gniewu,
i wprowadzasz w niewolę podmuchy wiatrów
(więcej bowiem tam, gdzie chcesz, gdzie zaś nie chcesz,
niewolniczo zgadzają się na spokój)!
Dowódcu okrętów, przybądź do floty Bryaksesa,
mścicielu morskich walk Mistylosa,
wypiwszy teraz rozlane czyste wino! (Prodrornos 2020: V 415–433).

W przywołanym fragmencie Bryakses dokonuje libacji, jednocześnie zwraca się bezpośrednio do bóstwa (stosuje inwokację) i zanoszą do niego modlitwę. W wierzeniach starożytnych Greków te trzy czynności były ze sobą złączone, stanowiąc rytuał umożliwiający zwrócenie się do bóstwa (Burkert 1985: 71). Wzmiankę o takim rytuale odnaleźć można chociażby w *Dziejach* Herodota. Wspomina on, że kiedy burza morska zatopiła część floty perskiej „pomodlili się oni [Grecy – przyp. M.M] do Posejdona Zbawcy, dokonali libacji i jak najszybciej podążyli z powrotem do Artemisjon, w nadziei że tylko nieliczne okręty naprzeciw nich staną” (Herodot 2020: VII 192). Libacja i modlitwa w *Dziejach* odprawione były w celu podziękowania Posejdonowi za zniszczenie statków perskich. Z kolei celem modlitwy Bryaksesa było poproszenie tego bóstwa o pomoc w zniszczeniu barbarzyńskiej floty¹⁰. Co szczególnie interesujące, w swojej modlitwie władca Pissy zawarł krótki opis Posejdona.

⁹ Podobny opis odnaleźć można w *Iliadzie* (Homer 1986: II 159); więcej zob. (Bastick 2015: 94).

¹⁰ Warto zauważyć, iż modlitwa Bryaksesa opiera się na schemacie znanym z literatury antycznej. Według niego modlitwa składa się z trzech podstawowych części: wezwania (zawierającego

Na początku modlitwy Bryakses zwraca się do boga „królu morzowładco”¹¹. Określenie to, będące de facto epitetem laudacyjnym, jest związane z główną domeną Posejdona, morzem, którym władał i w którym znajdowała się jego siedziba¹². Warto w tym miejscu dodać, że według wierzeń starożytnych Greków Posejdon był nie tylko bogiem mórz, ale również był patronem koni. Miał on również wywoływać trzęsienia ziemi (Bremmer 1994: 18), na co wskazywał chociażby Homer w *Odysei* (1995: V 282). Natomiast wedle słów modlitwy Bryaksesa Posejdon, jako pan mórz, miał wzburzać wody morskie, ale również i je uspokajać. Motywy te są częste w literaturze antycznej (Hard 2004: 98–99). Chyba najsłynniejszy przykład sprowadzenia przez Posejdona burzy morskiej odnaleźć można w *Odysei* Homera. Bóg morza zsyła tam przeciwko podróżującemu na tratwie Odyseuszowi sztorm (Homer 1995: V 291–298). Z kolei w *Leukipie i Klejtofoncie* Posejdon zarówno wywołuje sztorm, jak i następnie uspokaja morze. Wywołana przez niego burza morska powoduje zatonięcie statku, na którym płynęła tytułowa para bohaterów. Ocalili oni jednak, trzymając się dryfujących fragmentów zniszczonego okrętu. Klejtofont, bojąc się śmierci, zaczął modlić się do Posejdona: „Zmiłuj się, władco Posejdonie! Zawrzyj rozejm z rozbitkami, którzy ocalili się z katastrofy spowodowanej przez ciebie!” (Tatios 2002: III 5.4). Prośba młodzieńca złagodziła gniew Posejdona, który uspokoił morze. Z kolei w *Eneidzie* Posejdon łagodzi sztorm wywołany z rozkazu Junony przez wiatry. Rozgniewany na działania bogini rozkazuje on wiatrom zaprzestać wzburzać morze. Wiatry słuchają Posejdona, dzięki czemu „(...) słowem wzdęte łagodzi wraz burze, skłębione spęda chmury i wraca dzień miły” (Wergiliusz 2004: I 124–147).

W modlitwie Bryaksesa można również znaleźć informację, że bóg morza posługuje się trójzębem (którym to ma wywoływać sztormy i je uspokajać). Faktycznie, trójząb uważany był już od czasów starożytnych za atrybut Posejdona (Burkert 1985: 137). Wedle władcy Pissy bóg morza ma również rozkazywać wiatrom, które wręcz nazywane są jego niewolnikami. Motyw rozkazywania wiatrom przez Posejdona widoczny jest w wymienionych przeze mnie wyżej fragmentach *Odysei* i *Eneidy*. To wiatry z polecenia Posejdona wzburzają fale morskie i wywołują sztormy. Warto również wskazać, że nazwanie ich „niewolnikami” podkreśla tylko pozycję Posejdona: on jako władca, pan morza, posiada swoich niewolników, którym może wydawać polecenia.

Z modlitwy Bryaksesa wyłania się zatem obraz Posejdona jako potężnego władcy morza, który w swoim gniewie zsyła na żeglarzy sztorm, ale który również potrafi

imię boga), sankcji i prośby. W *Rodante i Dosyklesie* wezwanie stanowi inwokacja „Posejdonie (...) i morskie bóstwa”, natomiast sankcję i prośbę odnaleźć można w słowach: „(...) przybądź do floty Bryaksesa (...) wypiwaj teraz rozlane wino!”. Należy też stwierdzić, że liczne epitety laudacyjne znajdujące się w treści modlitwy (np. „królu morzowładco”) miały na celu wyjednać przychyłność boga morza (Zalewska-Jura 2013: 152–153).

¹¹ Określenie „królu morzowładco” (*βασιλεῦ ἀλικράτορ*) zostało najprawdopodobniej stworzone przez Prodrmosa, gdyż nie pojawia się ono w żadnym wcześniejszym utworze literackim (Marcovich 1992: V 422).

¹² Wedle opisu Homera siedziba Posejdona znajdowała się właśnie w głębinach morskich i miała być niezwykle bogato zdobiona (Homer 1986: 13.21–22).

uspokajać wody. Pod jego rozkazami mają znajdować się wiatry, a jego orężem miał być trójząb. Należy również zauważyć, że władca Pissy przywoływał Posejdona w konkretnym celu, by wspomógł jego flotę w nadchodzącej bitwie.

Równie ciekawy opis boga morza odnaleźć można w *Drosilli i Chariklesie*. W tymże romansie Posejdon przywoływany jest na początku księgi IX, w niezwykle rozbudowanym porównaniu:

Bo jak na wzburzonym południowym wiatrem morzu uderzenie załamujących się fal wyraca okręt, schwytyany przez napór wody, (...) fale kłębią się nieustannie jedna za drugą, bez przerwy i miary w ilości – (...) kiedy w porze jesieni Posejdon wzmaga południowy wiatr, a ten w odpowiedzi podnosi morze, morze niepokoi okręty, okręty zaś serca żeglujących – tak wylane bez miary niezliczone nawałnice kipiących, niepowstrzymanych nieszczęść zalewały serce Drosilli jak silna fala statek bez ładunku (Eugenianos 2013: IX 15–35).

W powyższym cytacie cierpienia Drosilli związane z rozłąką z ukochanym porównywane są do sztormu. Analiza tego krótkiego fragmentu utworu pozwala dostrzec, że ów sztorm wywoływany jest przez Posejdona, który rozkazuje południowemu wiatrowi, by wznosił fale. Wiatr wykonuje polecenia władcy morza, przez co niszczy statki i wzbudza trwogę w żeglujących. Fragment stanowi więc kolejny przykład występowania w romansach epoki Komnenów motywu Posejdona zsyłającego sztormy i kontrolującego wiatry.

W kolejnych dwóch fragmentach, którym się przyjrzę, Posejdon występuje w towarzystwie innych bogów. Obie sceny znajdują się w utworze Prodrmosa, odpowiednio w VI i VIII księdze. Pierwsza ze scen rozgrywa się tuż przed samym rozpoczęciem bitwy pomiędzy flotami Bryaksesa i Mistylosa. Władca Pissy, zanim wydał polecenia swoim żołnierzom, „(...) błagał bogów morskich i tych na wysokości – Aresa i Pallas” (Prodrmos 2020: VI 5–6). Innymi słowy, Bryakses postanowił poprosić bóstwa o pomoc w nadchodzącej walce. Prosił nie tylko boginię oraz boga tradycyjnie związanych z walką, ale również „bogów morskich”. Biorąc pod uwagę, że w poprzedniej księdze Bryakses prosił Posejdona i „morskich bogów” o pomoc przed bitwą, moim zdaniem należy uznać, że w skład tego określenia wchodzi również władca morza. Warto jednak dodać, że Grecy znali również inne bóstwa związane z morzem, na przykład Tetydę (Burkert 1985: 172). Trudno określić, dlaczego Posejdona w modlitwie połączono wraz z innymi bogami morskimi, możliwe, że wynika to z kwestii stylistycznych. Niemniej w powyższym fragmencie złączono „bóstwa morskie” ze sprawami militarnymi: z walką i wynikającym z niej rozlewem krwi. Świadczy o tym nie tylko sama modlitwa, która miała miejsce tuż przed bitwą, ale również fakt, że modlił się on oprócz do „bóstw morskich” także do Ateny i Aresa.

Bitwa morska została wygrana przez flotę Bryaksesa. W podziękowaniu za zwycięstwo władca Pissy postanowił złożyć bogom ofiarę z wziętych do niewoli jeńców, w tym

z Dosyklesa¹³. Jak sam mówił, składał ją z obawy przed gniewem bogów, którym mogliby oni zapalać, gdyby nie otrzymali ofiary. W swojej mowie Bryakses wymieniał kolejnych bogów, którym składał ofiarę i podawał, w jaki sposób ich gniew może się objawić. O Posejdonie mówił, że „(...) niepokoję się, by Posejdon mnie nie zatopił (...)” (Prodromos 2020: VIII 102).

Bryakses wymieniał imiona bogów również w trakcie modlitwy wypowiedzianej podczas składania ofiar. Modlił się do bóstw, które według niego pomogły mu w walce. Obok Posejdona wymienił Zeusa, Kronosa, Aresa oraz „Radę Bogów”. Bóstwa te nie przyjęły jednak ofiary, gasząc stos ofiarny, a tym samym darowały jeńcom życie.

W przedstawionych wyżej fragmentach widoczne jest, że Posejdon został przez Prodromosa połączony ze sferą militarną. Bóg proszony był o pomoc w walce, w tym o to, by wiatry i morza były przychylnie flocie Pissy. Jednym z bogów, któremu chciano złożyć ofiarę z jeńców wojennych, był również Posejdon. Jednocześnie z powyższych fragmentów wyczytać można informację, w jaki sposób według Bryaksesa manifestował się gniew Posejdona – miał on zatapiać statki na morzu.

W innym fragmencie dzieła Prodromosa główni bohaterowie zostają uwięzieni przez Bryaksesa. Ten nakazał ich związać, a następnie umieścić na statkach – każde z nich na innym. Władca barbarzyńców chciał wywieźć jeńców na swoje ziemie. W tym zamierzeniu przeszkodził mu jednak Posejdon. Wedle narracji podróż rozpoczęła się przy sprzyjających wiatrach, ale już następnego dnia zaczął się sztorm:

Posejdon pobudzał Notosa,
a zacięty Notos wznosił przeciwne morze,
morze z kolei statki, statki zaś tych, którzy byli wewnątrz nich
(Prodromos 2020: VI 214–216).

W trakcie sztormu jeden ze statków, ten, na którym znajdowała się Rodante, zatonął. Heroina powieści przeżyła, znajdując schronienie na lądzie. Niemniej w konsekwencji działań bóstwa zakochani zostali rozdzieleni, ponieważ Dosykles cały czas przebywał w niewoli Bryaksesa. Posejdon stał się zatem antagonistą związku tytułowej pary, gdyż z powodu jego działań dalsze wspólne losy zakochanych zostały zagrożone. Biorąc pod uwagę, że miłość Rodante i Dosyklesa została spowodowana przez Erosa, to Posejdon stanął w kontrze również i do niego. Podobną rolę, antagonisty Erosa i związku zakochanej pary, pełni Posejdon również w *Hysmine i Hysminiaszu*.

Po raz pierwszy w romansie Makrembolitesa Posejdon wspomniany jest w księdze V, podczas przygotowań Hysmine do podróży morskiej do Eurykomis. W ich trakcie

¹³ Podobna scena znajduje się w *Opowieści etiopskiej o Theagenesie i Chariklej* Heliodora. Tam również, po wygranej walce, wódz zwycięskiej armii postanowił złożyć ofiarę z jeńców wojennych. U Heliodora ofiara nie miała jednak być złożona Posejdonowi, lecz Heliosowi i Selene. Podobnie jak w utworze Prodromosa również i w dziele Heliodora ostatecznie ofiara nie doszła do skutku, jednakże z innych powodów (Heliodor 2000: X, 6–10).

Sostenes, ojciec Hysmine, nakazuje jej założyć uroczysty strój, aby Posejdon zapewnił jej w trakcie wyprawy pomyślny wiatr (Makrembolites 2012: V 6.1). Innymi słowy, celem uroczystości było zapewnienie wyruszającym bezpiecznej podróży, czego gwarantem była przychylność Posejdona kontrolującego wiatry.

Jednakże podróż do Eurykomis nie odbyła się. Hysmine i Hysminiasz bali się rozłąki, ponadto Hysmine była przygotowywana do ślubu z innym mężczyzną. Para postanowiła uciekać. Wsiedli na statek, którym mieli wypłynąć z rodzinnego miasta dziewczyny. Tuż przed wyruszeniem oboje podnieśli swoje ręce do góry i zaczęli się modlić. Fragment tej modlitwy brzmiał: „Ty, o Posejdonie, wiew z tyłu a nie z przodu; nie przeciwstawiaj się przychylnemu wiatrowi Zeusa oraz Zefirowi Erosa, które mogą nas bezpiecznie zabrać do portu” (Makrembolites 2012: VII 6.2).

W przeciwieństwie do wcześniejszych przytaczanych przeze mnie fragmentów romansów epoki Komnenów wedle tej modlitwy nie tylko Posejdon wydaje polecenia wiatrom. W tym przypadku robią to również Zeus oraz Eros. Warto jednak przypomnieć, że we wzmiankowanym wyżej fragmencie *Eneidy* również Junona (Hera) rozkazywała wiatrom. W *Hysmine i Hysminiaszu* zarówno Zeus, jak i Eros byli przychylni parze, przez co wiatry, którym wydawali polecenia, zapewniały zakochanym spokojną podróż. Z kolei postawa Posejdona była niepewna, dlatego też, jako że był on bogiem mórz, proszony był o przychylność.

Początkowo Posejdon faktycznie był przychylny podróżującemu, przez co wiatr wiał na tył statku. Szybko jednak „(...) Posejdon zaczyna wiać z przodu i całkowicie dmie na nasz dziób i stara się zatopić cały statek pod falami i posłać go na dno wraz z całą załogą oraz ładunkiem (...)” (Makrembolites 2012: VII 8.1–8.2). Również i w tym fragmencie widoczny jest motyw Posejdona zsyłającego sztorm. Co ciekawe, tym razem to Posejdon bezpośrednio dmie na statek. Różni się to od innych przytaczanych fragmentów, chociażby z *Rodante i Dosyklesa*, gdzie Posejdon rozkazywał wiatrom, ale to nie on dął w statki. Oczywiście jest to jedynie różnica leksykalna i stylistyczna, nie-dodająca niczego nowego dla znaczenia roli Posejdona w romansach komneńskich.

W dalszej części narracji następuje opis sztormu. Kolejnym deskrypcjom fal uderzających w statek towarzyszą podkreślenia narratora, że na morzu dzieje się konflikt. Jest to konflikt między Erosem i Zeusem a Posejdonem. Bóg morza przeciwstawia się ich dążeniom do połączenia pary ze sobą. Integralną część opowiadania narratora o konflikcie stanowi widoczna dychotomia pomiędzy Erosem a Posejdonem. Eros zesłał na zakochanych miłość, a Posejdon starał się ją zniszczyć i zamienić w cierpienie (Makrembolites 2012: VII 8.2).

Załoga, chcąc ułagodzić Posejdona, postanowiła złożyć mu ofiarę. Ofiarować miano mu jedną z osób przebywających na statku, która miała zostać zepchnięta do morza. Odbyło się losowanie, wskutek czego to Hysmine została ofiarowana Posejdonowi. Wepchnięto ją do wody, co uspokoiło bóstwo i zakończyło sztorm (Makrembolites 2012: VII 12.1–15.1). Opisywana w romansie ofiara dla Posejdona poprzez utopienie

żywcem w morzu była pradawnym zwyczajem praktykowanym przez starożytnych (Burkert 1985: 139). Opisy takich ofiar odnaleźć można w niektórych antycznych źródłach. Wzmianka o niej znajduje się chociażby w *Uczcie mędrców* Atenajosa. Przekazywał on wzmiankę o młodej dziewczynie, która w czasie podróży morskiej została wrzucona do wody jako ofiara dla Posejdona, aby załoga statku mogła spokojnie przepłynąć morze (Athenaeus 2007: XI 466c i d). Podobną informację odnaleźć można w księdze XII *Historii Rzymskiej* Appiana, gdzie jednak ofiarowano Posejdonowi rydwan zaprzężony w konie (Appian 2019: XII 70).

W dalszej części utworu wielokrotnie wspomniane są przez bohaterów wydarzenia, które rozegrały się na statku¹⁴. W kolejnych opowiadaniach podkreślana jest dychotomia – Eros, który dał miłość, doprowadził do połączenia się pary i uratował Hysminę wrzuconą do wody, oraz Posejdon, który był przeciwny miłości bohaterów (Makrembolites 2012: VII 12.1–15.1). Posejdon starał się zniszczyć związek Hysmine i Hysminiasza, zabierając dziewczynę, Eros zaś ją zwrócił Hysminiaszowi (Makrembolites 2012: VII 18.1–19.1; IX, 22.2), dzięki czemu para na końcu powieści mogła wziąć ślub (Makrembolites 2012: XI 19.1–20.1). W *Hysmine i Hysminiaszu* ostatecznie więc to Posejdon przegrał rywalizację z Erosem, ukazany w utworze jako władca świata, wyposażony we wszystkie atrybuty władzy monarszej (Beaton 1996: 58; Magdalino 1992: 197). To niezwykle silnie przeciwstawienie sobie Erosa i Posejdona zarysowuje oś konfliktu w utworze. Posejdon wyrasta więc w nim na głównego antagonistę.

Zakończenie

Posejdon obecny jest w trzech analizowanych przeze mnie romansach epoki Komnenów: *Drosilli i Chariklesie*, *Rodante i Dosyklesie* oraz w *Hysmine i Hysminiaszu*. W utworze Eugenianosa znajduje się o nim tylko jedna wzmianka, a bóstwo to nie odgrywa żadnej roli w narracji. W powieści Prodrmosa bóstwo pełni dwie role. Z jednej strony związany jest ze sferą militarną – proszony jest o pomoc w bitwie, a za swoją przychylność ofiarowani są mu jeńcy wojenni. Z drugiej strony Posejdon jest przeciwnikiem miłości Rodante i Dosyklesa, starając się zniszczyć ich związek poprzez zatopienie statku wiozącego Rodante. W *Hysmine i Hysminiaszu* bóg morza również jest przeciwnikiem związku tytułowego herosa i heroiny. Na łamach utworu kreowany jest na głównego antagonistę, sprzeciwiającemu się Erosowi oraz Zeusowi.

W opisach tego bóstwa obecnych na łamach romansów widocznych jest wiele motywów i powtarzających się wobec niego określeń. Posejdon jest więc władcą morza (Prodrmos 2020: V 415–430). Podkreślana jest jego gniewna natura. W przypływie gniewu zsyła on sztormy, np. na podróżujących Hysmine i Hysminiasza (Makrembolites 2012: VII 8.1–8.2), i niszczy statki – jak chociażby ten, którym płynęła Rodante (Prodrmos 2020: VI 225–228). Jednocześnie czasami uspokaja on morze, sprawiając,

¹⁴ Budowa *Hysmine i Hysminiasza* opiera się na licznych powtórzeniach, które – jak obliczyła Ingela Nillson – zajmują około połowy całego tekstu (Nillson 2001: 63).

że okręt jest w stanie bezpiecznie przepłynąć do celu. Częstym motywem obecnym w analizowanych romansach jest wydawanie przez Posejdoną poleceń wiatrom (np. Makrembolites 2012: VII 6.1; VII 8.1–3), które bywają wręcz nazywane jego niewolnikami (Prodromos 2020: VI 428). Te wszystkie określenia i motywy związane z Posejdonem znane są jednak z literatury antycznej, powtarzają się one w różnych utworach powstałych w tej epoce. Dla przykładu, Posejdon rozkazywał wiatrom i zsyłał sztormy w *Odysei* czy *Leukippe i Klejtofoncie* (Homer 1995: V 291–298; Tatos 2002: III 1.1 i 5.4). Można więc stwierdzić, że sam opis wizerunku bóstwa ma charakter wtórny, nienowatorski. Nie zmienia to jednak faktu, że samo bóstwo pełni w utworach Prodromosa i Makrembolitesa rolę antagonisty wobec zakochanych. Tym samym Posejdon stanowi ważną postać w narracji obu romansów.

Bibliografia

- Agapitos P., 2010, *From Persia to the Provence: Tales of Love in Byzantium and Beyond*, „Acme. Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Milano”, No. 63.
- Appian, 2019, *Roman History, Volume III*, edited and translated by B. McGing, Cambridge.
- Athenaeus, 2007, *The Learned Banqueters*, edited and translated by S. Douglas Olson, Cambridge.
- Bastick J., 2015, *Le soleil et le bouffon : de l'hymne de Satyrion à Hélios comme « mélange des genres » dans le roman de Théodore Prodrome*, „Porphyra. Rencontres annuelles internationales des doctorants en études byzantines”.
- Beaton R., 1996, *The Medieval Greek Romance*, 2 ed., London and New York.
- Bremmer J.N., 1994, *Greek Religion*, Oxford.
- Burkert W., 1985, *Greek religion: archaic and classical*, translated by J. Raffan, Cambridge.
- Burlon J. B., 2004, *A Byzantine Novel 'Drosilla and Charikles'*, Wauconda.
- Dworacki S., 2000, *Wstęp*, w: Heliodor, *Opowieść etiopska o Theagenesie i Chariklej*, z języka greckiego przełożył, wstępem i przypisami opatrzył S. Dworacki, Poznań.
- Eugenianos N., 2013, *Drosilla i Charikles*, tłum. K. Gara, Katowice.
- Gazda G., Tynecka-Makowska S. (red. 2006, *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, Kraków.
- Hard R., 2004, *The Routledge Handbook of Greek Mythology*, London.
- Heliodor, 2000, *Opowieść etiopska o Theagenesie i Chariklej*, z języka greckiego przełożył, wstępem i przypisami opatrzył S. Dworacki, Poznań.
- Herodot, 2020, *Dzieje*, z języka greckiego przełożył i opracował S. Hammer, Warszawa.
- Homer, 1986, *Iliada*, przełożyła K. Jeżewska, wstępem i przypisami opatrzył J. Łanowski, wyd. 14, Wrocław.
- Homer, 1995, *Odyssey*, translated by A.T Murray, revised by G.E. Dimock, Cambridge.
- Magdalino P., 1992, *Eros the King and the King of "Amours": Some Observations on "Hysmine and Hysminias"*, „Dumbarton Oaks Papers”, Vol. 46.
- Makrembolites E., 2012, *Hysmine and Hysminias*, w: *Four Byzantine Novels: Theodore Prodromos, Rhodanthe and Dosikles; Eumathios Makrembolites, Hysmine and Hysminias; Constantine Manasses, Aristandros and Kallithea; Niketas Eugenianos, Drosilla and Charikles*, translated by E. Jeffreys, Liverpool.

- Manasses C., 2012, *Aristandros and Kallithea*, w: *Four Byzantine Novels: Theodore Prodromos, Rhodanthe and Dosikles; Eumathios Makrembolites, Hysmine and Hysminias; Constantine Manasses, Aristandros and Kallithea; Niketas Eugenianos, Drosilla and Charikles*, translated by E. Jeffreys, Liverpool.
- Marcovich M. (ed.), 2001, *Eustathius Macrembolites de Hysmines et Hysminias amoribus libri XI*, Munich.
- Marcovich M. (ed.), 1992, *Theodori Prodromi de Rhodanthes et Dosiclis amoribus libri IX*, Studgardiae et Lipsiae.
- Meunier F., 2012, *Polythéisme et christianisme dans le roman byzantin du XIIe siècle*, w: C. Bost-Pouderon, B. Pouderon (eds.), *Les hommes et les Dieux dans l'ancien roman. Actes du colloque de Tours*, 22–24.10.2009, Lyon.
- Nilsson I., 2001, *Erotic Pathos, Rhetorical Pleasure. Narrative technique and Mimesis in Eumathios Makrembolites' Hysmine & Hysminias*, Upsalla.
- Nilsson I., 2016, *Romantic Love in Rhetorical Guise: The Byzantine Revival of the Twelfth Century*, w: C. Cupane, B. Krönung (eds.), *Fictional Storytelling in the Medieval Eastern Mediterranean and Beyond*, Leiden and Boston.
- Photius, 1960, *Bibliothèque*, t. II, texte établi et traduit par René Henry, Paris.
- Piszczka Z. (red.), 1988, *Mała encyklopedia kultury antycznej*, wyd. 6, Warszawa.
- Prodromos T., 2020, *Teodora Prodromosa „Przygody Rodante i Dosyklesa”*, tłum. M. Cyrulski, Katowice.
- Tatios A., 2002, *Opowieść o Leukippe i Klejtofoncie*, z języka greckiego przetłumaczył, wstępem i komentarzem opatrzył R.K. Zawadzki, Częstochowa.
- Wergiliusz, 2004, *Eneida*, przełożył T. Karyłowski, opracował S. Stabryła, Wrocław.
- Zalewska-Jura H., 2013, *Modlitwa Pańska w antycznym topos gatunkowym*, „Collectanea Philologica” XVI.

Biogram

Maksymilian Mięka – absolwent historii, doktorant w Szkole Doktorskiej Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Łódzkiego. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje na kulturze średniowiecznej, w szczególności na literaturze zachodnioeuropejskiej i bizantyńskiej.

Maksymilian Mięka – graduate of history. PhD student in University of Lodz Doctoral School of Humanities. He focuses his research interests on medieval culture, in particular Western European and Byzantine literature.